

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА

PROTECTION OF INHERITANCE PROPERTY

**Чабан О.М., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Львівський торговельно-економічний університет**

Стаття присвячена правовому регулюванню охорони спадкового майна. Досліджено, що охорона спадкового майна – це є родове поняття, що включає правовідносини зберігання спадщини та управління спадковим майном. Зберігання спадщини регулюється главою 66 ЦК України з урахуванням особливостей, встановлених законодавством про спадкування. До договору на управління спадщиною застосовуються норми ст. 1285 ЦК України та загальні положення про охорону спадкового майна.

Встановлено суб'єктів правовідносин охорони спадкового майна, яким є нотаріус чи посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини та охоронець спадкового майна. Охоронцем може бути фізична або юридична особа. Підставою для вжиття заходів для охорони спадкового майна є власна ініціатива нотаріуса, заява спадкоємців, повідомлення фізичних або юридичних осіб, рішення суду про оголошення фізичної особи померлою.

Визначені поетапно заходи щодо охорони спадкового майна, якими є прийняття заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; здійснення підготовчих дій; опис спадкового майна; зберігання описаного спадкового майна.

У разі передання спадкового майна на зберігання охоронцеві вважається, що письмова форма договору зберігання дотримана, тому що передання та прийняття речі на зберігання посвідчене актом опису, що підписується нотаріусом та охоронцем спадкового майна, розпискою про отримання охоронцем спадкового примірника акта опису та актом про передачу спадкового майна на зберігання.

Зберігання спадкового майна може бути відплатним або безвідплатним, що підтверджується відповідною заявою охоронця спадкового майна. При охороні спадкового майна плата за зберігання спадкового майна та строки її внесення визначають заявою охоронця спадкового майна про виконання повноважень відплатно.

Крім договору зберігання спадкового майна для забезпечення охорони майна може укладатися договір на управління спадщиною. Установником управління є нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування. Управителем спадкового майна можуть бути спадкоємці, виконавець заповіту, сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням земельної ділянки, яка входить до складу спадщини, та інша особа.

У статті запропоновані відповідні доповнення до законодавства про охорону спадкового майна.

Ключові слова: спадщина, охорона спадкового майна, зберігання спадкового майна, договір на управління спадщиною, нотаріус, спадкоємці.

The article is devoted to the legal regulation of the protection of hereditary property. It has been studied that the protection of inherited property is a generic concept that includes the legal relationship of heritage preservation and management of inherited property. Preservation of inheritance is regulated by Chapter 66 of the Civil Code of Ukraine, taking into account the features established by the legislation on inheritance. The norms of Art. 1285 of the Civil Code of Ukraine and general provisions on the protection of hereditary property.

The subjects of legal relations for the protection of hereditary property have been identified, such as a notary or an official of a local self-government body authorized to perform notarial acts at the place of opening the inheritance and the guardian of the hereditary property. The security guard can be a natural or legal person. The basis for taking measures to protect the inherited property is the notary's own initiative, the application of the heirs, the notification of individuals or legal entities, the court decision to declare the individual dead.

Staged measures for the protection of hereditary property are defined in stages, which are the adoption of an application for measures to protect hereditary property; implementation of preparatory actions; description of hereditary property; storage of the described hereditary property.

In case of transfer of hereditary property for safekeeping, it is considered that the written form of the storage contract is observed, because the transfer and acceptance of the thing for safekeeping is certified by an act of description signed by a notary and guardian of hereditary property.

The storage of hereditary property may be remunerative or gratuitous, as evidenced by the relevant statement of the guardian of the hereditary property. In the case of protection of hereditary property, the fee for storage of hereditary property and the terms of its payment shall be determined by the application of the guardian of hereditary property for the performance of powers in return.

In addition to the contract for the storage of hereditary property to ensure the protection of property may be a contract for the management of heritage. The founder of the department is a notary, and in settlements where there is no notary – the relevant local government. The heir, the executor of the will, the village, settlement, city council at the location of the land plot that is part of the inheritance, and another person may be the manager of the hereditary property.

The article proposes appropriate amendments to the legislation on the protection of hereditary property.

Key words: inheritance, protection of hereditary property, storage of hereditary property, contract on inheritance management, notary, heirs.

Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини, і з цього дня спадкоємці можуть реалізувати своє суб'єктивне цивільне право на прийняття спадщини. Однак до моменту прийняття спадщини або до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою спадкове майно може бути знищене, втрачене чи пошкоджене. Для того щоб зберегти спадкове майно до моменту прийняття спадщини закон передбачив такий правовий інститут як охорона спадкового майна. Такі заходи вживаються з метою захисту майнових інтересів спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів спадкодавця, територіальної громади. Законом не визначені конкретні заходи, які входять до охорони спадкового майна, суб'єкти правовідносин щодо охорони спадщини, в науці цивільного права не встановлена при-

рода правовідносин охорони майна, що включається до складу спадщини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці цивільного права присвячена значна кількість публікацій питанням спадкування за заповітом, спадкування за законом, прийняття спадщини, відмови від спадщини, оформлення свідчення про право на спадщину, хоча охорона спадкового майна залишається мало дослідженою темою. Над заявленою темою працювали такі вчені як О. В. Дзера, Д. В. Журавльов, О. В. Короток, К. І. Чижмарь, О. Є. Кухарев, Є. О. Рябоконт, Ю. О. Заїка. Залишається недостатньо висвітленими у науці цивільного права питання правового регулювання правовідносин охорони спадкового майна та управління спадщиною, підстава виникнення зберігання спадкового майна, необхідність

укладення договору на управління спадщиною зі спадкоємцем, учасники договору на управління спадщиною.

Мета статті. Метою даної статті є визначення особливостей правового регулювання охорони спадкового майна.

Виклад основного матеріалу. Охорона спадкового майна за чинним законодавством покладається на нотаріуса або в сільських населених пунктах на уповноважену на це посадову особу відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1283 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 [1] (далі – ЦК України)). Безпосередньо фактичні та юридичні дії, необхідні для схоронності спадщини, вчиняє нотаріус чи посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини або нотаріус чи посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцезнаходженням майна за дорученням перших. Вжити заходів щодо охорони спадкового майна, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1290 ЦК України, зобов'язаний також виконавець заповіту. Такі заходи виконавець може вчиняти як щодо спадщини за заповітом так і щодо спадщини за законом. Підтвердженням цього є норма ч. 1 ст. 1284 ЦК України, де вказується, якщо спадкування здійснюється не лише за заповітом, а й за законом, виконавець, якого призначив спадкодавець, вживає заходів щодо охорони всієї спадщини.

Згідно з абз. 5 ч. 1 Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, які схвалені рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 [2] вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється поетапно: 1) прийняття заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; 2) підготовчі дії (наприклад, витребування всіх необхідних документів, залучення свідків, експерта чи оцінювача при описі майна); 3) опис спадкового майна; 4) охорона та зберігання описаного спадкового майна.

Підставою для вжиття заходів для збереження цілісності спадкового майна може бути ініціатива нотаріуса, заява спадкоємців, повідомлення підприємств, установ, організацій, громадян, рішення суду про оголошення фізичної особи померлою.

У реч. 1 ч. 1 ст. 60 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 [3] передбачено, що нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини вживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави. Проте у ч. 1 ст. 1283 ЦК України встановлено, що охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця. Отже, у ЦК України не згадується про інтереси держави. Звісно це правильно, бо у випадку визнання за рішенням суду спадщини відумерлою, вона переходить у власність територіальної громади, а не держави, за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно – за його місцезнаходженням.

Як зазначають Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк, К. І. Чижмарь, викликає деякі питання вжиття заходів щодо охорони спадкового майна за ініціативою нотаріуса. Автори акцентують увагу на тому, що дана нотаріальна дія є відплатною, однак у разі відсутності спадкоємців у майбутньому оплата нотаріальної дії не буде здійснення взагалі [4, с. 7]. Не може погодитися з цією позицією, тому що у законодавстві це питання чітко врегульоване. Це передбачено ч. 4 ст. 1283 ЦК України, а саме: витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині, а у разі визнання спадщини відумерлою – органом місцевого самовряду-

вання, який від імені територіальної громади здійснює право власності щодо спадщини, яку визнано відумерлою.

Заява про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна реєструється в Книзі обліку заяв про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме.

Згідно з п. 2.2 ч. 2 глави 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [5] перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме: визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження; перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. Якщо спадкова справа не заведена, нотаріус реєструє заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, заводить спадкову справу і реєструє її у Спадковому реєстрі; з'ясовує, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті – то ким, коли і як (чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього приміщення тощо); повідомляє про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення у пресі; про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності – органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (кредитора); якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування; вживає заходів для залучення до участі в проведенні опису майна свідків (не менше двох). Свідками можуть бути будь-які незаінтересовані особи з повною цивільною дієздатністю.

Нотаріус здійснює заходи щодо охорони спадкового майна після отримання підтверджуючих документів про факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Важливим питанням є призначення охоронця спадкового майна, оскільки саме ця особа буде вчиняти фактичні дії та правочини зі спадковим майном до прийняття спадщини спадкоємцями або до визнання спадщини відумерлою. Згідно з п. 3.10 глави 9 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. У кінці акта опису зазначається прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи (п. 3.9). Виходячи з аналізу цих норм, призначення охоронця спадкового майна передуює опису майна. У ЦК України містяться норми щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту. Тобто охоронцем спадкового майна може бути виконавець заповіту, якого призначили спадкоємці, як заповіданого, так і не заповіданого майна. Як передбачено, у ч. 2 ст. 1284 ЦК України спадкоємці за законом мають право призначити іншу особу, яка вживатиме заходів щодо охорони частини спадщини, що спадкується за законом. Звідси: охоронцем спадкового майна може бути виконавець заповіту, а також інша особа призначена спадкоємцями за законом щодо охорони майна, що спадкується за законом.

Якщо ж спадкоємців не виявлено, то як зазначають Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк, К. І. Чижмарь, вчинення нотаріальної дії щодо охорони спадкового майна можливе за повідомленням фізичних та юридичних осіб, відпо-

відно нотаріус може призначити охоронця майна з числа цих осіб. Тому, на нашу думку, охоронцем може бути фізична або юридична особа. Щодо фізичної особи, то вона повинна бути особою з повною цивільною дієздатністю, оскільки у абз. 2 ч. 3 передбачено, що особи або органи, що вживають заходів з охорони спадкового майна мають право укладати договори з третіми особами, спрямовані на забезпечення охорони спадкового майна.

Правовідносини зберігання спадкового майна регулюються главою 66 ЦК України під назвою «Зберігання» з урахуванням особливостей, встановлених законодавством про спадкування. Сторонами у договорі зберігання спадкового майна є нотаріус або в населених пунктах – уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та охоронець спадкового майна. Згідно з ч. 1 ст. 937 ЦК України договір зберігання укладається у письмовій формі у випадках, встановлених статтею 208 цього Кодексу. Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем. У разі передання спадкового майна на зберігання охоронцеві вважається, що письмова форма договору зберігання дотримана, тому що передання та прийняття речі на зберігання посвідчене актом опису, що підписується нотаріусом та охоронцем спадкового майна, розпискою про отримання охоронцем спадкового примірника акта опису та актом про передачу спадкового майна на зберігання.

Зберігання спадкового майна може бути відплатним так і безвідплатним. Підтвердженням цього має бути заява охоронця спадкового майна про виконання повноважень відплатно чи безвідплатно. Як вказано у ч. 2 ст. 942 ЦК України якщо зберігання здійснюється безоплатно, зберігач зобов'язаний піклуватися про річ, як про свою власну. Згідно з ст. 62 Закону України «Про нотаріат» хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, мають право одержати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України. Вказані особи також мають право на відшкодування необхідних витрат по зберіганню і управлінню спадковим майном, за вирахуванням фактично одержаної вигоди від використання цього майна.

Плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання. При охороні спадкового майна плата за зберігання спадкового майна та строки її внесення визначають заявою охоронця спадкового майна про виконання повноважень відплатно. Нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, до прийняття спадщини спадкоємцями може дати наказ про видачу із спадкового майна грошових сум на покриття витрат на охорону спадкового майна і управління ним (абз. 1 ст. 64 Закону України «Про нотаріат»).

Крім договору зберігання спадкового майна для забезпечення охорони майна може укладатися договір на управління спадщиною. Цей договір вчиняється якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані. Нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування укладає договір на управління спадщиною з іншою особою у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту. Якщо у складі спадщини є корпоративні права для управління ними, нотаріус, а в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування призначає управителя спадщини з числа спадкоємців або виконавців заповіту, а в разі їх відсутності – укладає договір на управління спадщиною з іншою особою (ч. 3 ст. 61 Закону України «Про нота-

ріат»). У разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки. Відповідно управителем спадкового майна можуть бути спадкоємці, виконавець заповіту, сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням земельної ділянки, яка входить до складу спадщини, та інша особа.

На думку О. Є. Кухарєва, договір на управління спадщини має самостійний характер, зважаючи на низку особливостей, що суттєво впливають на його правову природу. По-перше, це суб'єктний склад договору. По-друге, предметом договору виступає спадщина як особливий об'єкт цивільних прав, що має виражену специфіку, зумовлену спадковими правовідносинами. По-третє, управління спадщиною включає широке коло дій управителя, який фактично буде «заміщати» померлого власника майна, заступати його місце, вчиняючи будь-які необхідні дії, спрямовані на утримання, збереження, догляд, забезпечення прибутковості об'єктів спадкового правонаступництва [6, с. 291–295].

На правовідносини управління спадщиною, що виникають на підставі договору не поширюються норми глави 70 ЦК України «Управління майном», тому управління спадщиною регулюється законодавством про спадкування. Наприклад, установником управління є власник майна, однак за договором на управління спадщиною установником управління є нотаріус або орган місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріуса. А згідно з ч. 1 ст. 1033 ЦК України управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності. Відповідно до законодавства про спадкування управителем договору на управління спадщиною може бути значно ширше коло учасників цивільних правовідносин.

Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини. Отже, договір на управління спадщиною припиняється: 1) поданням спадкоємцем заяви про прийняття спадщини; 2) прийняттям спадщини. Коли з'являється один із спадкоємців, укладений договір про прийняття спадщини припиняється і може бути укладений договір на управління спадщини зі спадкоємцем у разі, якщо спадкове майно потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані. Під прийняттям спадщини як підстави припинення договору на управління майном розуміємо прийняття спадщини спадкоємцями або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою.

Договір на управління спадщиною може бути відплатним або безвідплатним. Так, у ч. 3 ст. 1285 ЦК України передбачено, що особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх повноважень.

Договір на управління спадщиною, що укладається нотаріусом, є правочинним зі скасувальною обставиною, оскільки права та обов'язки, передбачені ним, припиняються з моменту появи спадкоємців [7, с. 1129]. У разі настання цієї обставини договір на управління спадщиною укладається зі спадкоємцем для того, що він міг насамперед вчинити юридичні дії для підтримання спадкового майна в належному стані.

Висновки. Охорона спадкового майна – це є родові поняття, що включає правовідносини зберігання спадщини та управління спадковим майном. Зберігання спадщини регулюється главою 66 ЦК України під назвою «Зберігання» з урахуванням особливостей, встановлених законодавством про спадкування. До договору на управління спадщиною застосовуються норми ст. 1285 ЦК України та загальні положення про охорону спадкового майна. З метою врахування інтересів територі-

альної громади, оскільки охорона спадкового майна може тривати до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою, на нашу думку, доцільно

ч. 1 ст. 1283 ЦК України після слів «...кредиторів спадкодавця» доповнити словами «...та територіальної громади...», а слово «...та...» вилучити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Кодекс. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.04.2022).
2. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя : рішення Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р. / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09#Text> (дата звернення: 05.05.2022).
3. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 26.04.2022).
4. Охорона спадкового майна і управління спадщиною: загальна характеристика, зразки нотаріальних документів. Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк, К. І. Чижмарь. К. : ОВК, 2021. 54 с.
5. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 26.04.2022).
6. Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
7. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид., стереотипне. К. : Юрінком Інтер, 2017. 1176 с.